

ORPANA

N:o 2 1983

Matti J Kankaanpää

3 Talohistoria
asiakirjojen
valossa

Eija Kukkurainen :

8a Kansan kertoma
paikannimistä

Tiedoksianto
22. helmikuuta
1902

Yleinen etsintä-
kuuluutus Laihi-
alta vuodelta
1899

Tiedoituksia

Kotiliesi 1936 :
Jalmari Finne
Tutki sukuasi

ISSN - 0359 - 128 ^x

Kolmas painos
1985

O R P A N A

N:o 2 1983

Tampereen seudun sukututkimusseuran r.y.
tiedotuslehti

Toimituskunta
Kaarlo Haapanen
Vesa Leppänen
Osmo Merikoski

Päätoimittaja
Kaarlo Haapanen
Puomikatu 7
33410 Tampere 41
puh kotiin 460464

Seuran sihteeri
Meri Tila
Rimminkatu 25 B 4
33250 Tampere 25
puh kotiin 23124

Seuran rahastonhoitaja
Rakel Kivimaa
Tammikuja 4 E 28
33840 Tampere 84
puh toimeen 32000 kotiin 651724

Kansilehti
Kalevi Mäki-Kihniä

Puhtaaksikirjoitus
Tarja Taskinen
puh toimeen 650200 kotiin 682518

Paino ja nidonta Kopiopaino KY
Tampere puh 31316

TAMPEREEN SEUDUN SUKUTUTKIMUSSEURA r.y.

Johtokunta 1.5.82 - 30.4.83

VESA LEPPÄNEN, FM

Jussilankulma 1 B 7

33560 TAMPERE 56

puh. 634 404

puheenjohtaja

JORMA RÄSÄNEN, LOK

Rongankatu 13 A 5

33100 TAMPERE 10

puh. 29 824

varapuheenjohtaja

RAKEL KIVIMAA, ap.kanslisti

Tammikuja 4 E 28

33840 TAMPERE 84

puh.t. 32 000, k. 651 724

rahastonhoitaja

MERI TILA

Rimminkatu 25 B 4

33250 TAMPERE 25

puh. 23 124

sihteeri

OSMO MERIKOSKI, MH

Teivaalantie 76 A

33400 TAMPERE 40

puh. 461 554

SIRKKA VALLI

Ihaistenkatu 6

33400 TAMPERE 40

puh. 462 640

Tiedotussihteeri:

KAARLO HAAPANEN, toimittaja

Puomikatu 7, Tampere 41, p. 460 464

Puhtaaksikirjoitus:

TARJA TASKINEN,

Kartanonkuja 4 F, Pirkkala 6 650 200
k. 682 518

Tilintarkastajat:

Vakinaiset:

Matti Koittola, os.hoit.,

Matinmäki, Tampere 85 k. 671 606
Kalteenkatu 11, Tre 56 k. 50 646

Matti Saarenpää, ins.

varalla:

Tarja Taskinen, konttoristi

Kartanonkuja 4 F, Pirkkala 6 650 200
Savilinnantie 1 B, Tre 23 k. 682 518
k. 24 639

Helmi Friman, merkonomi

Eija Kukkurainen

Esitetty sukututkimus-
päivänä 15.1.83 Varalassa

**K A N S A N K E R T O M A A -
P A I K A N N I M I S T Ä**

Tuon tähän tilaisuuteen tervehdyksen Tampereen yliopiston kansanperinteen laitokselta. Tämä laitos on yliopistoon kuuluva erillinen tutkimuslaitos, jonka tehtävänä on kerätä, tallettaa ja tutkia kansan kulttuurin erilaisia muotoja. Laitos on perustettu v. 1965 professori Erkki Ala-Könnin siihen mennessä keräämien omien kokoelmien pohjalle, ja aineistoa on karttunut laitoksen olemassaolon aikana hyvin paljon. Suuri yleisö tuntee yleensä laitoksesta vain kansansoitinkokoelman, joka on nykyään pysyvänä näyttelynä esillä, mutta laitoksen toiminnan pääpaino on arkistokokoelmissa, niiden kartuttamisessa ja hyväksikäytössä. Tätä nykyä laitoksen kokoelmissa on n. 14.000 ääninauhaa (n. 10.000 t) sekä yli 200.000 valokuvanegatiivia. Nauhoista suurin osa sisältää kerrontaa hyvin erilaisilta perinteen ja elämän aloilta, noin 18 % on kansanmusiikkinauhoja. Käsikirjoituskokoelman huomattavin osa on sota-ajan kirjeiden kokoelma, muuten käsikirjoitusarkisto on pieni ja sekalainen, muun aineiston ohessa karttunut. Laitos palvelee tutkijoita, opiskelijoita ja alan harrastajia, mm. sukututkijoitakin, jotka löytävät talojen ja sukujen vaiheisiin liittyvää muistitietoa.

Nauhoille kerätyn muistitiedon käyttöön historiantutkimuksen lähteenä on tietenkin suhtauduttava hyvin kriittisesti, mutta lisäväriä se antaa kuiviin asiantietoihin. Olen tuonut kuultavaksi näytteen nauhakokoelmistamme, ja koska täällä tänään on puhuttu paikan-

nimistä, pysytään edelleen tässä teemassa. Paikannimiin liittyy monenlaista perimätietoa: tarinoita paikalla sattuneista huomattavista ja merkillisistä tapahtumista, nimien alkuperän selityksiä ja toisinaan vanhan nimen alkuperän jo unohduttua sepitettyjä selityksiä, ns. kansanetymologiaa.

Tällä nauhalla oleva kerronta on aivan ensimmäistä näytettä lukuunottamatta Lempäälästä, ei siis kovin kaukaa. Näytteet on koottu usealta eri nauhalta ja kertojia esiintyy tässä 11. Paikannimiin liittyvää kerrontaa on melko runsaastikin arkistossamme, mutta tämä aineisto on hajallaan eri nauhoilla erilaisissa asiayhteyksissä, koska paikannimet eivät ole meillä koskaan olleet kenttätöissä omana erityisteemanaan.

Mutta itse asiaan eli kuuntelemaan kansan kerrontaa. Ensimmäinen näyte on Riihimäeltä ja liittyy itse Riihimäki-nimeen. On yleisesti tunnettu asia, että nimen antoivat rautatien rakentajat asemalle sen lähellä sijainneen riihen mukaan, mutta tässä v. 1888 syntynyt Väinö Nokkala sanoo nimen olleen samalla seudulla jo paljon vanhempaa perua. Äänite on vuodelta 1962.

Näyte 1: Haastateltavana on eläkkeellä oleva ylikonduktööri Väinö Nokkala, joka on syntynyt 1888 Alasjärven Kylämäen kylässä ja tullut Riihimäelle 1918.

- Mistä Te olette kuulleet Riihimäki-nimen johtuneen?

- Minä kuulin sen siitä, Vantaalla, Vantaan kylästä, se oli noin 50-60 vuotta sitten kun semmonen 80-vuotias ukko kertoi, että tää on ollut kaskena tää mäki tässä, kokonaan kaadettu ilman kartanonomistajan lupaa. Ja ne olivat ne viljelivät kasken tässä ja rakensivat riihen siihen kalliolle, missä nykyään on Patastenmäen koulu. Se siinä oli kallio lattiana ja harmaakivistä tehty uuni, jonka perustus vasta sitten lykättiin sivuun, kun tätä koulua ruvettiin rakentamaan. Ja se ukko kertoi

sitä, että hänen isänsä pikkupoikana oli siitä viljaa hakemassa myllylle, tohon Koskelan koskessa, joka nyt on avattu, siinä oli mylly. Ja siinä jauhettiin sitä viljaa ja sitä vietiin tästä riiheltä sinne purilailla yli lettosoitten. Sehän oli lettosuota silloin tässä tää Uhkola kokonaan, ja siitä minun tietääkseni se Riihimäki on tullut. Jälestäpäin sitä on ruvettu sanomaan sitten Patastenmäeksi. Sitä minä en tiedä mitä vasten se on Patastenmäki ollu, eikä sitä ole osannut kukaan selittää, että mistä Patastenmäen nimi on johtunnu.

- No mitä on sanottava tästä riihestä, jonka sanotaan olleen tässä nykyisen aseman lähellä?

- Kyllä minä senkin muistan, mutta nykyisen aseman läheisyyttä ei silloin viljeltykkän vielä kun tässä jo oli riihi täällä mäjess. Tää riihi on ollu täällä jo, se ukko oli silloin 60 vuotta sitten, se oli 80 vuotias ja se kertoja hänen isänsä isä siis oli ollut pikku-poikana siitä myllystä viljaa viemässä sinne myllylle, että se on niin paljon vanhempi.

- No olikohan toi asemanseudun riihi täällä jo silloin kun rautatietä rakennettiin?

- Oli kyllä. Oli kyllä silloin.

- Kumpaakohan ne rautatien rakentajat mahtoivat käyttää?

- Kai ne siitä ottivat sen nimen, koska siinä oli riihi silloin jo, kun rautatie tehtiin. Siinä oli Karan kartanon riihi silloin jo. Sen vanhan ukon puheen mukaan, joka oli rautatietä tekemässä täällä, niin sen mukaan tää riihi oli ollut jo näät ainakin sukupolven kauemmin tässä, tää kaskiriihi.

Ja sitten Lempäälään. Kaikki seuraavat kerrontanäytteet on tallennettu Lempäälässä 1972. Kerääjinä ovat olleet Veikko Kallio ja Antti Koironen. Lempäälässä on Ristinmäki, jolla sijaitsee nykyään hautausmaa. Nimien yhteys näyttää ilmeiseltä, mutta onkin satunnaista. Paikan nimi on ollut vanhastaan Ämmänristinmäki, ja tästä useat lempääläläiset kertojat ovat sanoneet, että "Ämmänristinmäki

se on ollut maailman sivu", eikä nimen alkuperästä ole sen kummempaa tietoa. Nimeä on yritetty selittää kaskunomaisesti, kuten kohta kuullaan. Kasku liittyy paikalla asuneeseen tunnettuun henkilöön, kuppariin, jonka myös toinen kertoja tietää mainita.

Näyte 2. Sulo Raudanpää:

- Mistä muuten tämä Ämmänristi nimi on oikein tullu?

Onko siinä joku tarina liikkeellä?

- On, kyllä minulla on ainakin sellainen tarina, että siinä mäjen alla, täältä mennessä oikeella kädellä, se oli silloin paljon suurempi mäki kun nyt, sitähan paljon madallettiin, kun se työväentalokin sitten hajotettiin. Siinä asu kuppari miehineen siinä mäjen alla semmosessa harmaassa pienessä pirtissä ja se oli vähä ryyppymies se kuppari ja se muija näki sitte kun se tulla taas konttaamalla tuli sitä mäkkee ylös ja eikä se päässykkän kotia saakka, se tupertu sinne, se lähti vesikelkalla sitä hakkee ja sen piti sanoneen siinä sitten siinä mäjen alla, että kyllä niillä ämmillä ristinsä on ja siitä sitä piti ruveta ämmäristiksi sannoo, mutta näähän jätti nyt, kun siihen tuli hautuumaa, ne jätti sen ämmän pois, se on paljas Ristinmäki nykyään. Se on vallan kirjoissa ny Ristinmäki.

Näyte 3. Yrjö Väriö:

- No entäs tässä kun mennään tonne Valkeakoskeen päin, niin siellä on semmonen kun Ämmäristinmäki?

- Juus, niin on kyllä.

- Mistähän se on saanut tommosen eriskummallisen nimen?

- No, ei sitä sen paikan asukkaatkaan oikestaan kai tiennyt. Siellä oli asunut joskus semmonen Ämmäristin kuppari kuulemma.

- Mikäs ihminen tää?

- Se on semmonen kun ne iski sillä lailla verta, sarvet oli ja sitten, kyllä sitä nykkin vielä on.

- Jaa, jaa.

- Nii. Ei ne o sitä sen paremmin tienny, että mistä se alkuperä olis tullu.
- Hm. Ett se sillonkin jo kulki tän Ämmänristin nimellä se paikka.
- Juu, se on vanha nimi. Se Ämmänristi.
- Niin.
- Nythän sitä sanotaankin Ristinmäeksi, kun siellä on se hautapaikkakin ja kappelit ja sen semmoset.

Oudontuntuisten järvennimien Kirveys ja Yräys tiedetään saaneen nimiasunsa ruotsinkielisten maanmittareiden virheiden seurauksena, nimien taustalla olisikin Kirves ja Jyräys.

Näyt 4. Aune Salmus:

- No on täällä nyt sellaiset paikat, täällä on juuri tämän talon alueella on Kirveys ja Yräys nimiset järvet. Ja sitten niitä sanottiin, se on tullut se kun ruotsalaiset maanmittausinsinöörit, jotka siihen aikaan kun näitä nyt mittailtiin ja järjesteltiin, niin he ovat eivät, tämä on tietysti ollut Kirves ja kun kirveellä lyötiin Kirvesjärvessä, järven rannalla, niin se jyrähti siellä, se kuulu se jyräys siellä, mutta nämä sanoivat nämä ruotsalaiset maanmittausinsinöörit Kirveys ja Yreys. Ja sitten tästä tuli siis Kirveys ja Yräys. Yräys, se on sitten ä, kun Yreys ä:llä kirjoitettuna. Niin että semmonen on nyt ainakin näissä Kirveys- ja Yräys-järvissä.
- Kuinkahan vanhoja tarinoita nää mahtaa olla?
- No, joskus 1800-luvun ehkä alkupuolella.

Morsiuskiviä ei ole ainoastaan Lempäälässä, vaan useilla muillakin vesistöisillä paikakunnilla, joilla vanhastaan on liikuttu veneillä esiintyy vastaavalaisia paikannimiä ja samanlaisia tarinoita. Seuraavaan tapaan on puhuttu Kuokkalankosken Morsiuskivistä, ja samaan tarinaan on arveltu liittyvän myös kylännimen Häihenmatka.

Näyte 5. Kustaa Kauppila:

- Siinä on semmoset morsiuskivet on siinä justiin siinä Nittysaaren lähellä täällä puolen, on kaks semmosta issoo kivvee ja sanotaan morsiuskiveks. Kun ennen kun käytiin kirkossa käytiin, käytiin noilla kirkkovenneillä ja ja olisko siellä sitten, minä olen semmosta tarinaa kuullu että että siihen olis hukkunnu siihen paikkeelle sitte morsiuspari siihen lähelle niitä kiviä. Siinä on kaks kivvee sitten ja sanotaan niitä morsiuskiviksi. Siinä on hyvinsyvä paikka siinä kohdalla, että se pistää se vuolle justiin siihen.

- Hm. Onks ne kivet vielä ihan samanlaisia?

- On. Vanhassa mallissa. Toisessa kivessä niissä on, niissä on toi merkkikin, laivamerkki, että on valkoseks maalattu se toinen kivi.

- Hmhy. Oiskohan se vene ajannu karille siinä vai?

- Kyllä kai, kai se olis niin.

Näyte 6. Otto Laurila:

- Ai jassoo.

- Morsiuskivestä.

- Morsiuskivestä. Siinä vietiin yhtä morsiusparia.

- No siitä, sitä niinku kuljettii siis vettä myöden, niin kun täältä mentiin kirkolle ja vietiin vihittäväks ja monet ihmiset meni sinne, niin se kuljettiin vettä myöden ja silloin sitte se, sitte oli kokonainen semmonen morsiuspaatti, ja morsiusväkeä siinä mukana. Mutta ne ajovat sitte semmottelle kivelle, joka oli siihen aikaan, ehkä melko näkymättömissä. Tätä on monta kertaa perattu tätä Kuokkalankoskea ja vettä on laskettu täältä. Se morsiuskivi se on nyt siinä melko korkeella, mutta ehkä se on sillan ollu sitten se morsiuskivi niin paljon matalalla, että siihen on vene ajanu päälle ja se on kaatunu siihen ja siihen on morsiusväkeä hukkunnu. Ja siitä on tullu se morsiuskivi.

- Onko puhuttu, että kuinka paljon ihmisiä siinä hukkuu?

- No ei sitä sen enempää, se on vanha juttu ja

- ----Häihenmatka
- Se on se kylän nimi. Se on se Häihenmatkan kylä.
- Mistä se semmosen nimen on saannu?
- En tiedä sitten, olisko se tullu siitä morsiuskivestä jollakin tavalla tullut sitte että se on Häihenmatka. Ku se häämatka se oli sitten jollakin tavalla.
- Hm.
-

Liponkylän asutuksesta on vanhaa muistitietoa, joka selittää kylän talojen nimien alkuperää. Myös Hämeen viimeisistä lappalaisasutuksista on muistoja jäljellä paikkatarinoissa. Molemmat seuraavat kertojat tuntevat tarinan kylän ensimmäisistä asukkaista, joiden mukaan talot on nimetty, mutta siitä, mitä väkeä nämä asukkaat olisivat olleet, näyttää olevan eri käsityksiä.

Näyte 7. Hilma Salonen:

- Niin ne puhus silloin, aina on puhuttu, että tää on niinku viis veljestä tuli tänne muka sitten, oisko ne sitte ollut lappalaisen jälkeläisiä vai mitä ne oli, kun puhutaan että lappalaiset on tän Hämeenkin asuttanu ensin. Eihän sitä, en minä o nähny mut ihmiset puhuu.
- Minkäslaisia juttua ne siitä sitten puhuu?
- Niin että näin että kaikilla näillä veljeksillä sitten muka oli, noin niiku viisi veljestä, en mä tiedä oliko toi sitten Nikolai, joka nyt on Nikkilä. Tää oli sitten Paavo, joka on Paavola ja toi oli Mikko joka on Mikkola ja Matti joka on Mattila ja Heikki joka oli Heikkilä, mutta se Heikkilän talo, ne on kuollut kaikki jo ne Heikkilät. Se on nyt Koirasella sitten se talo, joo, semmosta ne puhuu. Mutta täähän oli Lastusten tääkin talo Lastusten, tää vasta noin, minäkin muistan kun se saatiin ostettua omaks.
- No minkälaisia juttuja niistä lappalaisten asumisesta täällä on puhuttu?
- No että ne rupes näihin taloihin sitten, tekivät ta-

lot ittelleen ne veljekset, semmosta mä oon, mutta eihän sitä tiedä onko ne ollut lappalaisia, eihän niitä kukaan nähnyt o.

- Onkohan täällä mitään paikannimiä jotka viittaisivat siihen että täällä lappalaisia olisi asunut?

- Ei minusta ainakaan tunnu semmoselta...

Näyte 8. Frans Mäki-Haavisto:

- Onkos täällä päin puhuttu olleen lappalaisasutusta?

- No, semmonen on juttu, että tossa toi Lapinkulma tossa lähellä Viialaa, se on ny Viialan seurakuntaa elikkä pitäjää jo. Niin se oli ennen Lempäälässä ja siinä vanhojen muistitietojen mukkaan olis sitten siinä Lapinkulmalla asunu juuri niitä viimeisiä lappalaisia, mitä täällä on ollu. Että se on siitä sitten saanu nimensäkin se Lapinkulma, kun siinä ne lappalaiset viimeks oli. Juu.

- No mistäs tää Lipon, Lippo on oikein tämmösen nimen saanu?

- No siitä kertoo semmonen kansantaru kans, että siihen aikaan kun niitä paljon tuli tämmösell sivukunnill noita kalastajia noita vesiä myöden, niin piti niinku viis veljestä tulla tähän Lippoon. Ja sitten noitten talojen, noi talot on perinny niiltä pojilta sitten sen nimen, että siinä on Heikki ja Matti ja Mikko ja Paavo ja Nikolai pitänyt olla niitä veljeksiä ja sitten se Lippo on sitten. Ne on sen kylän Lipoks sitten ristinnu kun kalamieshän tarttee aina sen lipon eli liipon niin, että se on pitänyt se Lipon kylän nimi siitä sitten juontua siitä kalaliiposta. Semmonen taru taas tästä Liposta sitten kuultiin.

- Kuinkahan vanha taru se mahtaa olla?

- Kyllä se on varmasti vanha, mitä noista Lipon noita viljelyksiä ja muita kaikkia tommosia kättelee, mitä siinä on ennen asutusta ollu, noita vanhoja raunioita niin kyllä siinä on asuttu kauan Lipossa varmaan nii et sitähän ei vuosisatoja tiiä kuinka paljon mutta kyllä useempi varmasti on.

Maastokohdista tavallisesti ainakin suuret kivet ovat saaneet oman nimensä, mm. muotonsa tai sijaintinsa mukaan, tai niihin liittyy erilaisia tarinoita, kuten esimerkiksi tarinat jättiläisten heittelemistä kivistä. Tässä näytteessä kerrotaan hauskat tarinat Lempäälässä olevista eläinaiheisista kivennimistä Kirppukivi, Kukonkivi ja Kanankivi. Ja aivan nauhan lopussa kerrotaan vielä siitäkkin, mikä lempo itse Lempäälä-nimen on aiheuttanut.

Näyte 9. Saima Mäki-Haavisto:

- Niin ja sitten siinä on sitten siinä, kun tullaan sieltä, tullaan sieltä niinku Algreenilta ja sieltä nyt tähän, tähän tää on nyt rastinmaata, ennen sanottiin aina, mutt ei niitä enää niin puhuta, niin juur sinne Mäyhäjärven rantaan, niin siinä oli semmonen kivi minä en ny ossaa enää sanoo, en oo enää aikuisena oikein mitannut, oisko se vajaan metrin korkee, että kyllä siihen neljä ihmistä ainakin kai istuu sopis mutta hiukan semmonen niinku luisu joka taholle se oli, mutta aika lailla tämmönen tasanen se oli, se oli ihan tien vieressä ja se oli kirppukivi. Ja semmonen tarina, että enne ku metsissä täyty kulkee oikein isojen miesten paimenessa susien takia niin että paimenet kerräänty siihen kirppujansa tappaa. Ja se oli kyllä aika sillee se kiven päällystä, että semmosen minä muistan siellä. Ja nyt tekis mieli mennä vielä katsomaan, että vieläkö kirppukivi on tallella, että onko räjäytetty pois kun se on ihan tien poskessa.

Näyte 10. August Herranen:

- Täällä päin täällä Kuljussa on semmonen paikan nimi kun Kukonkivi. Onkohan Teillä yhtään tietoa mistä se on saanu sellasen nimen?

- Jaa, sinne on tota, sinne on kuulemma aikoinaan, tämmönen taru kertoo, kana ja kukko lentänyt Kukkolan kartanosta. Mutta mikäs siellä Kukkolan kartanossa siellä

oli joku, olikos, mistä syystä ne lähti lentää. Se oli tulipalo. Se olikin tulipaloon yhteydessä. Niin, joo, luonnollisesti taruahan se on, mutta semmonen taru kertoo, sieltähän on monta kilometriä matkaa, kukko istahti toiselle kivelle ja kana toiselle, joo, lepäilee sitten välillä. Joo.

- Ne oli sitten nähty siellä?

- No, ne oli nähty siellä. Nii, joo.

- Kumpi niistä oli lähempänä Kukkolan kartanoa, kukko vai kana?

- No nehan on aika lähekkäin, kukon kivi ensin, se on vähän lähempänä.

- Kukon kivi on lähempänä kartanoa?

- Niin on. Mutta ne on aika lähellä taas toisiaan kukonkivi niinko kanankiviki.

Näyte 11. William Salonen:

- Kuljussa on se kukonkivi ja kanankivi. Ja niissähan on semmonen tarina, että silloin kun tää Kukkolan kartano oli palanu, niin tota sieltä oli sitten lähtenyt kanat ja kukko liikkeelle ja kukko meni kaikkein kauemmaksi sitten sinne kukonkivelle. Kanakivi on siitä vähän tännemmäks, että kana oli rohkeempi kun tuo kukko, että se jäi lähemmäksi sitä tulipaloo ku tää kukko. Ja kovasti naisväki tykkää siitä, että täällä kanat on rohkeampia aina kun me kukot.

- Onko Lempäälän nimen synnystä mitään tarinaa?

- On, siitähän on tarina, että Lempo, siis se paholainen, niin silloin kun Lempäälän kirkkoon tuli kellot, niin se lähti menee ja tota jätti tän Lempäälän rauhaan sitte, että se on tästä Lempo nimestä tää Lempäälän nimi.

- Se on ennen paholaisen paikka ollut?

- Juu, niin, tää on ollu paholaisen paikka ja tahtoo sitä vähän olla vieläkin. Ristiriitoja on kovasti täällä.

Näytenuha oli melko sattumanvaraisesti koottu runsaasta aineistosta, mutta antoi varmaan Teille kuvan siitä, mitä kaikkea ja minkä tapaista kerrontaa äänitearkiston kätköissä on tallennettuna, ja ehkäpä joku sai ajatuksen, että näistä kokoelmista saattaisi löytyä kiinnostavaa tutkittavaa.

1899

Yleinen etsintäkuulutus.

Koska Talollisenleski Liisa Louko, Laihian pitäjän Perälän kylästä, joka välikäräjissä Laihian ja Jurvan pitäjäin käräjäkunnassa t. k. 16 p:nä tuomittiin törkeästä varkaudesta 1 vuodeksi ja 9 kuukaudeksi kuritushuoneeseen, sittemmin on päässyt vanginkuljettajalta pakenemaan, kuulutetaan täten mainittu Liisa Louko, joka on 40 vuoden vanha, vaikka näyttää vanhemmalta, keskikokoa isompi, roteva, tumma-verinen ja -tukkanen, ruskean-harmaa silmäinen ja etuhampaat huonot, joten puheensa on pehmeää, esiintyminen reipas ja rohkea, yleisesti etsittäväksi ja kehoitetaan asianomaisia kruunun- ja kaupunginpalvelijoita häntä tarkoin tiedustelemaan, tavattaessa kiinni ottamaan ja täkäläiseen lääninvankilaan passittamaan. Waasan Lääninkansliassa, Toukokuun 19 päivänä 1899.

Kuvernöörin Viraston puolesta:

Väinö Hirvinen.
m:tty.

Eljas Uotila.
m:tty.

Tiedoksianto.

Nöllä tämän Helmikuun 15 päivää vastaan varastettiin Turun ja Borin läänissä Bunkalaitumen pitäjän Moision kylän Saakkolan talosta kuuden vuoden vanha vanha tammahewonen, „Sinnunpojan“ varsa, joka on noin 1,000 markan arvoinen, seuraavilla tuntomerkeillä: väri waaleanruuni, tähti otsassa, musta, oikealle kaatuva harja, korkeus takaa 10 korttelia ja 3 tuumaa, edestä vähän matalampi, lautaset vähän luisät; varastaessa oli tamma ilman takafenttiä.

Samaa varastettiin joku vuosi käytetty uskelanrefi, mäkihinnat ränkineen, kassinfertainen luokka ja ruskeat rihmasuitset.

Tämän johdosta pyydetään asianomaisten poliisiviranomai-
sten hyvän tahdosta kuuluttamalla firkoissa ym. julkin-
aulaamalla sopiviin paikkoihin niin laajasti kuin suin-
kin antamaan warfaudesta tiedon kuin myöskin ilmoitta-
maan, että hewosen omistaja on luvannut antaa palkinnon
sille, joka hewosesta hankkii sellaisia tietoja, että se voidaan
tataisin saada. Ilmoitukset olisivat lähetettävät allekirjoit-
taneelle Bunkalaitumen piirin Kruununnimismiehelle.

Bunkalaidun, Helmikuun 22 päivänä 1902.

Reinh. Rosenlind.

Matti J Kankaanpää

TALOHISTORIA ASIAKIRJOJEN VALOSSA

Tarkastelen aihetta neljän asiakokonaisuuden puitteissa: talon perustaminen, asumisoikeus, maanluonto ja katsel-mukset. Esitän lopuksi näytteitä eräistä asiakirjoista.

PERUSTAMINEN: Talohistorian tutkijalle tieto siitä mil-loin ja miten talo on perustettu on yhtä tärkeä tutki-muskohde kuin sukututkijalle henkilöiden syntyperän ja syntymääjan selvittäminen. Sananparsikin sanoo, että su-ku tietää syntynsä ja talo taustansa.

Vanhimpina aikoina perustaminen täytyy yleensä päätellä välillisesti sen mukaan milloin ensimmäinen asuja mai-nitaan lähteissä (veroluettelot, SAY). Toisinaan perus-tamisesta on 1500-luvullekin ulottuvia mainintoja. Vuoen 1589 maantarkastuskirjassa on muutamia tällaisia mai-nintoja, esim. (fol 611) "wptagit a:o 79", wptagit 34 år sedhan". Asutuksen yleisluettelon (SAY) merkintään "optagit på frijhet" tietyn vuoden kohdalla on suhtau-duttava varovaisesti, koska se usein tarkoittaa autio-tilan uudelleenasettamista eikä sitä, että ensimmäinen asuja vasta silloin olisi tullut paikalle. Muista läh-teistä, varsinkin tuomiokirjoista, löytyy vielä tarkem-pia tietoja perustamisesta.

Jos talo on 1700- tai 1800-luvun uudistila, niin perus-tamisesta voi saada erityistäkin tietoa. Ellei lähde-sarjoissa ole aukkoja perustamisesta voi seurata byokra-tian eri portaissa. Perustamisessa tarvittiin yleensä maanomistajien tai naapureiden suostumus. Pitäjäläisten mielipiteen kuulemista varten asia oli esillä käräjil-lä, mutta kruununtilan perustamisesta päätöksen teki

maaherra. Riidanalaisissa asioissa vedottiin maaherran päätöksestä keskushallintoon (Tukholmassa Ruotsin vallan aikana, sittemmin Senaattiin).

Talo voitiin perustaa myös välijaon kautta vanhasta tilasta. Tällöin osapuolten on täytynyt sopia asiasta (perintöjako tai kauppa) ja jako toteutua maanmittaus-toimenpiteen avulla.

Talolla tarkoitetaan tavallisesti yhtenäistä asujien sarjaa. Näin määrittelee talon tietääkseni myös Maatalouskeskusten Liitto sukutilakunniakirjoja myöntäessään. Perustaminen on silloin riippumaton perustamisen muodosta. Moni talo on saanut alkunsa torppana, "itsenäistynyt" myöhemmin ja tullut maakirjataloksi vieläkin myöhemmin.

ASUMISOIKEUS JA MAANLUONTO: Silloin kun ei löydy lähteitä, joissa isännyyden vaihtumisesta nimenomaan sanotaan, se on pääteltävä välillisesti (SAY jnv avulla). Erityisiä lähteitä on ainakin 1700-luvulta alkaen löydettävissä. Se mistä ja miten näitä löytyy riippuu ratkaisevasti maanluonnosta tai yleisemmin asumisen muodosta, jos torpatkin otetaan lukuun.

Jos talo on ollut kruununtila, talon omistaja oli kruunu eli valtio. Omistajaa edustivat nimismiehet ja maaherra. Asukkaiden oli näiltä haettava vahvistus asumisoikeuteensa. Tällaista vahvistuskirjaa sanottiin i m m i s s i o k s i (asukaskirja, ruots. immission).

Perintö- eli verotilan isäntä oli myös tilansa omistaja, joka saattoi myydä tilansa tai jakaa siitä perintöjä. Hän on voinut tulla omistajaksi perinnön (perunkirja/jakokirja tai testamentti) tai kaupan (kauppakirja) avulla. Saantoon tuli hakea vahvistusta lainhuudatusmenet-

telyllä. Kolmilla lakimääräisillä käräjillä oli huudatus saatava ennenkuin tuomiokunnan tuomari myönsi asumis- ja omistusoikeuden vahvistukseksi ns. k i i n n e k i r j a n (ruots. fastebrev). Kauppakirjat ovat I lainhuudon liitteinä, huudatukset omina sarjoinaan tuomiokuntien arkistoissa ja kiinnekirjat varsinaisten asiain ptk:ssa (usein viimeisinä pykälinä).

Oli olemassa myös rälssitiloja, joiden asuja oli lampuoti ja omistaja aatelismies. Rälssitilojen asemaan ns. 1789 yhdistys- ja vakuuskirja toi huomattavan muutoksen. Sen jälkeen myös talonpoikaissaätyyn kuuluvat saivat ostaa ja omistaa rälssimaata. Rälssitilojen omistusoikeus vahvistettiin samalla tavalla kuin verotilojen omistusoikeus Lampuotikonthrahteja en ole rälssitiloilla läpikäymissäni lähdesarjoissa tavannut.

Eri aikoina ja toisinaan myös eri osissa maata oli olemassa erityisellä tavalla perustettuja tiloja. Näistä esimerkkeinä mainitsen vain säterit, rusthollit ja verojääkäritilat (runsaasti Parkanossa ja Kihniössä).

Torpalla tarkoitetaan jonkin toisen talon alaisena olevaa tilan osatilaa. Niitä ei pidä sekottaa kruununtorppiin, jotka olivat kokotiloja ja joiden asumisoikeus vahvistettiin kuten kruununtiloilla. Torppien perustaminen sallittiin asteittain 1700-luvun puolivälistä alkaen, Isojakoasetus v:lta 1775 edellytti, että "kirjallinen kontrahti on tehtävä ja käräjäoikeudessa otettava pöytäkirjaan". Silti käytettiin myös suullisia sopimuksia. Vasta 1902 laki teki kirjallisen sopimuksen pakolliseksi. Sopimuksia löytyy runsaasti 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkupuolella tuomiokirjoista (myöh. kiinnityksistä). Esim. Reino Alanen on löytänyt 1804-09 tuomiokirjoista Ikaalisten alueelta yli sata sopimusta, jotka on otettu vakuudeksi talteen (Satakunta XIV: 180).

PERINNÖKSIOSTO: Perintöoikeus voitiin menettää jättämällä kolmen vuoden verot maksamatta. Silloin perintötilallisesta tuli kruununtilallinen. Asumisoikeuskin voitiin menettää samalla tavalla, jolloin talosta tuli autio. Vieraalle joutunut perintötalo voitiin lunastaa takaisin sukuun, mutta ei kruununtaloo. Riidat taloista osoittavat, ettei aina ymmärretty maanluonnon merkitystä.¹

Talo voitiin myös ostaa perinnöksi. Ruotsin vallan aikana virkatie kulki maaherran kautta kamarikollegioon Tukholmassa. Venäjän vallan aikana v:sta 1809 alkaen perinnöksiostot etenivät maaherran kautta Senaatin talousosastoon. Talousosastossa perinnöksiostoasiakirjat ovat omana sarjanaan, joissa aktin liitteenä on hakijan immissiokirja.

KATSELMUKSET: Taloja on aina arvosteltu. Sananparren mukaan talossa tuli olla ruisleipä, ruunahevonen ja kasa-halot (jotta se oli talo). Viranomaiset tekivät omia katselmuksiaan, jotka ovat erityisen mielenkiintoisia talohistorian asiakirjoja. Katselmuksia pidettiin hyvin erilaisista syistä: uudistilakatselmus (niitä on 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa runsaasti tuomiokirjoissa), välijakokatselmus (kestääkö talo jakamisen), asukkaanvaihtokatselmus (erit. virkatalot), autiotilakatselmus (uudelleen asutettaessa verovapausvuosia varten), vahinkoarviot (palovahingot, sotavahingot²) ja maanmittaustoimitukset (rajankäynti, isojako, välijako, tilusvaihto, kartat ja asiakirjat).

¹ esim. riita Ala-Herrasen talosta 1790-luvulla ei johdannut tulokseen, koska talo oli ollut välillä vähän aikaa kruununtilana (Matti Kankaanpää (toim) Toiset Aijat, Virrat 1978 s 255-257)

² edellisiä ajalta ennen vakuutusyhdistyksiä konseptituomiokirjojen ensimmäisinä pykälinä, jälkimmäisiä esim Suomen sodan ajalta VA Buxhoevdenin kokoelmissa.

Edellä mainitut eivät varmastikaan talohistorian aihealaa tyhjentävästi esitä, mutta uskoakseni keskeisimmät asiakirjat on mainittu. Mainittakoot lyhyesti vielä muutama muu asiakirjatyyppe. Tilastot ovat talohistoriassa harvoin käyttökelpoisia, koska niitä ei ole käytettävissä tarkkoina. Yksi merkittävä poikkeus on 1880-luvulta, jolloin Senaatin Kamarikonttori (arkisto VA) kokosi tietoja talon tarkkuudella kylvöstä, sadosta ja karjasta. En maininnut perunkirjoja katselmusten yhteydessä, koska ne ovat lähinnä irtaimesta varallisuudesta kertovia asiakirjoja. Silti ne kertovat tärkeitä tietoja elinkeinotoiminnasta talossa (erit. työvälaineet, karja, kalastusosalta). Talojentaloudesta ja irtaimesta varallisuudesta kertovat eräät erikoisveroluettelot (vanhin lie 1571 hopeavero) ja erikoismaakirjat (vanhimpia Ylä-Satakunnassa 1589 maantarkastuskirja).

LÄHTEET: Oheisten esimerkkien ohella yleislähteenä Eino Jutikkala "Suomen talonpojan historia" 2 p Turku 1958. Systemaattinen sarja yhteen taloon liittyviä asiakirjoja on tutkimuksessani "Kauppilan aikakirjat, 250 vuotta sukutalon vaiheita Virtain Vaskivedellä" moniste 1980. E Markkanen & al. "Opas Suomen historian lähteistöön" Keuruu 1976.

ESIMERKIT:

- 1) 1589 maantarkastuskirjaa (VA 2401 b) kylän "Wirdais" kohdalta
- 2) ote Ruoveden ja Keuruun käräjien 18-19/2 1669 ptk:aa, josta voidaan päätellä, että Härkösen talo on perustettu 29.6.1581.
- 3) Maaherran antama asukaskirja (immissio) v:lta 1818 (säilynyt VA STO KD 171/296 1843)
- 4) Perinnöksiostokirjan alku- ja loppusivu v:lta 1843 (VA STO)
- 5) Rajala-niminen talo on saanut alkunsa tästä Kalettomanjärven metsämaalle perustetusta torpasta, kontrahti löytynyt vakuudeksi talletettuna Keuruun konseptituomiokirjoissa v 1795 (JyMA)
- 6) Välijakoa varten tehdyn talokatselmuspkt:n alku v 1805 (löytynyt Keuruun käräjät 15/2 1806), kokonaisuutena Kauppilan aikakirjoissa.

Kotiliedelle kirjoittanut Jalmari Finne.

Tavallinen ihminen muistaa vanhempiensa nimet, jopa toisinaan voi tietää heidän syntymäpäivänsäkin. Kun siitä mennään taaksepäin ja tulee kysymykseen isovanhemmat, niin alkavat tiedot jo olla hataria. Useimmat muistavat heidän ristimänimensä, mutta on sellaisiakin, jotka eivät sitä tiedä. Mutta kun tulee kysymys heidän synty- tai kuolinajastaan, niin täytyy asianomaisen henkilön vastata, ettei hän tarkalleen tiedä. Kun sitten ryhtyy tiedustelemaan, mistä johtuu tämä tietämättömyys, niin he vastaavat, että heidän on kauan sitten ollut aikomus ottaa selkoa suvustaan, mutta että tämä on jäänyt tekemättä.

Ennen vanhaan oli eräissä perheissä perheraamattu, johon merkittiin kaikki tärkeät vuosiluvut. Tätä vanhaa tapaa on koetettu uudistaa, mutta heikolla menestyksellä, vaikka onkin painettu kuvaraamattujen alkuun erikoisia lehtiä tämänlaatuisten muistiinpanojen merkitsemistä varten.

Jos joku nyt tiedustelee, onko meidän kansamme tässä suhteessa muita kansoja alhaisemmalla tasolla, niin vakuutan, että meillä on sukunsa tutkiminen viimeisten vuosikymmenien aikana siihen määrään tullut yleiseksi, että tuskin mikään muu maa voi kanssamme kilpailla.

Sukunsa selvilleottamisesta pidättää ihmisiä väärä häveliäisyys. Onhan sukunsa selvittäminen ollut erikoisesti aatellisten ja huomattavien sivistyssukujen erikoisoikeutena. Miten siis tavallinen yhteiskunnan jäsen ryhtyisi tällaiseen kerskailulta näyttävään hommaan?

Kun se uusi tutkimussuunta, jota kai minä edustan suurimmassa määrässä, tahtoo todistaa, että suomalainen talonpoika ja hänen jälkeläisensä ovat ja vastaisuudessa vielä enemmän tulevat olemaan määrääviä maamme kaikenlaisessa kehityksessä ja kun tätä varten erikoisia tutkimuksia on muodostunut, joiden avulla sukujen johdot voidaan ulottaa kauas 1500-luvulle asti, niin ovat mielipiteet suvun tutkimisesta paljon muuttuneet. On nähty, että moni huomattava sivistyssuku alkaakin juuri talonpojista ja eräät suvut polveutuvat ulkomailta tänne muuttaneista, jolloin siis kotimaassa syntyneillä suvulla on suurempi arvo. Aateliset ovat maassamme menettäneet erikoisasemansa, koska demokraattisuus on siksi huomattavan suuri.

Kun ensimmäisen kainoutensa voittanut henkilö alkaa ottaa selkoa suvustaan, niin hän huomaa, että naiset tietävät paljoo enemmän kuin miehet. Monen muistissa on kaukaistenkin sukulaisten syntymävuodet ja vuosikymmenien päästä he voivat vielä muistaa hääpäivätkin. Miesriiviöt ovat tavallisesti sellaisia, että jos äkkiä tiedustaa heidän omaa hääpäiväänsä, niin he eivät voi siihenkään antaa vastausta. He voivat pitää mielessään miten suuria liikeasioita tahansa, mutta hääpäivä on kummallisen syrjäiseen paikkaan asetettu heidän aivoissaan.

Kaikista niistä harrastuksista, joilla ihminen virkistää arkista elämäänsä, on sukunsa tutkiminen jännittävin. Ei mikään jännitysromaanin voi sille vetää vertoja. Jota enemmän sitä harrastaa, sitä rakkaammaksi se tulee, ja ajan mittaan saavuttaa jokainen siinä keinot, joiden avulla hämääriä asioita voidaan ratkaista.

Puhun nyt sellaiselle, joka näissä asioissa on aivan ensikertalainen, joka tahtois aloittaa tämänlaatuisen homman, mutta ei tiedä, miten sen tekisi.

Jokainen tietää oman ikänsä ja tietysti myös, missä kaupungissa tai pitäjässä hän on syntynyt. Hän tietää myös vanhempiensa nimet, mutta mahdollisesti ei muista heidän syntymä- ja kuolinaikaansa. Hän kirjoittaa silloin syntymäpäitjäänsä kirkkoherranvirastolle ja pyytää sukuselvitystä varten tiedot isästään ja äidistään. Kaupungissa ovat ihmiset merkityt kirkonkirjoihin sukunimijärjestyksessä, maaseudulla kylien ja talojen mukaan. Jos vain suinkin tietää, missä vanhemmat ovat tuossa pitäjässä asuneet, niin on se mainittava. Jos ei sitä tiedä, niin silloin on oma nimi ja syntymäaika kirjoitettava, koska kirkkoherra silloin kastekirjan avulla löytää vanhempien asuinpaikan. Ja ennen kaikkea muuta, jos on muuttanut nimensä, niin on entinen nimi ehdottomasti mainittava. Postituantia vastaan lähettää jokainen kirkkoherranvirasto tuollaisen otteen kirkonkirjoista. Kun aloitteleva tutkija on tämän saanut, niin on hänellä nyt kädessään paperi, josta voi varmuudella lähteä. Hän ottaa isänsä tai äitinsä nimet ja syntymäajan sekä syntymäpaikan, joka aina merkitään papinkirjaan ja lähtee uusille tutkimusretkille uusiin seurakuntiin. Kun papit vastaavat kyselyihin, niin merkitsevät he asianomaisen pariskunnan jälkeen kaikki lapset sekä minne ne ovat seurakunnasta muuttaneet. Täten alkaa tutkijalle kokoontua ainehistoa yhä enemmän. Hän voi tätä uutta harrastustaan jatkaa aina silloin, kun hänellä on liikeneviä rahoja tätä tarkoitusta varten. Jokainen vastaus on aina yllättävän hauska, jos on vain osannut tehdä kysymyksensä kylliksi selvästi, jotta asianomainen pappi tietää, millainen vastaus halutaan.

Mitä hyötyä tästä kaikesta on? Niin kyselee moni. Jokaisessa suvussahan on aina kaikenlaisia onnettomia olentoja, joista ei mielellään puhu ja joiden kohtaloiden selvittäminen ei meitä laisinkaan huvita. Mutta jokaisessa suvussa on suuri määrä kunnollisia ihmisiä ja juuri niitä, joiden luonteenpiirteet elävät meissäkin. Kun olemme sivuuttaneet elämän keski-ian, kun emme enää suurella kiihkolla takerru elämään ja kun huomaamme, että emme olekaan niin peloittavan tärkeitä tässä elämässä, kuin olemme kuvitelleet, niin alamme kääntää katseemme menneisyyteen, ja silloin sukututkimus juuri tarjoaa auttavan kätensä. Tavattoman paljon arvokasta pelastuu, jos kuuntelemme vanhojen ihmisten puheita ja merkitsemme ne muistiin ja jos itsekini teemme elämästämme muistiinpanoja. Emmehän koskaan voi tietää, mikä tapaus vastaisuudessa on tärkeä. Sukua tutkiessa ei riitä vain se, milloin joku on syntynyt ja kuollut, vaan tahdomme kuulla ihmisestä erikoispiirteitä ja ne saamme juuri vanhojen ihmisten puheita kuunnellen ja heiltä asioita tiedustellen.

Keskimmäärin on sukupolvien väliä kolmekymmentä vuotta. Jos siis nuori ihminen kyselee sukunsa asioita viidenkymmenen vuotiaalta, niin tämä on tietysti nähnyt isoisänsä ja jos kyselijä on ollut kylliksi viisas nuorena, niin on tämä isoisä taas voinut kertoa vuorostaan omasta isoisästään.

Kaikkalainen sivistys alkaa siitä, että jotakin otetaan talteen. Villi-ihminen elää päivästä toiseen, sivistynyt näkee omassa elämässään tuloksen menneisyydestä. Me emme ole koskaan yksinämme, vaan kuulumme renkaina ketjuun, joka ulottuu kauaksi menneisyyteen.

TIEDOTUS TIEDOTUS TIEDOTUS TIEDOTUS TIEDOTUS

Opiston kirjasto on avoinna seuraavasti
 maanantaina, tiistaina ja torstaina
 klo 18.00 - 20.00.

Seuran jäsenet voivat käyttää kirjastoa hyväkseen. Paitsi hakuteoksia, historian kirjoja, paikallishistorioita yms., on kirjastoon hankittu erikoisesti sukututkijoiden tarvetta ajatellen

Valtionarkiston opas

Maakunta-arkistojen opas

Suomen kirkon mikrofilmien luettelo

Suomen asutuksen yleisluettelon opas

Seppo Sampo: Sukututkimuksen opas

" " : Opi tutkimaan sukusi

Hämeenlinnan maakunta-arkisto lisää auki-
 oloaikojaan

Hämeenlinnan maakunta-arkisto on vuoden 1983 alusta lähtien avoinna tiistaisin yhtäjaksoisesti klo 20.00 asti. Arkistossa on tiistaina klo 16.15 - 20.00 välisenä aikana kuitenkin vain iltapäivystäjä, joten tutkijapalvelu on tällöin rajoitettua ja asiakirjat pyydetään tilaamaan varsinaisena virka-aikana. Muutoin ei aukioloajoissa tapahdu muutoksia. Tiistain iltapäivystystä samoin kuin lauantain tutkijapäivystystä (klo 8.30 - 13.00) ei järjestetä kesäaikana (1.6. - 31.8.).

Mikäli tiistain iltapäivystys osoittautuu tarpeelliseksi, sitä on tarkoitus jatkaa syyskuun alusta lähtien.

